

neurotikus, röhejesen vak kicsinyességünkön, emberi természetünkön. Mert érdemes még egy utolsó alkalommal visszatérni Háry szavaihoz: „Nem kockázatmentes Franzenet olvasni. Megrop-

pantja az étellel szembeni védőburkun-
kat. Nem azért, hogy jó vagy rossz szívá-
rogjon be a repedéseken, hanem azért,
hogy bejusson a valóság, az élet, a maga
kockázatával.”

■ JEGYZETEK

1. Kettőjük barátságáról lásd Franzen esszójét: *Farther Away*. The New Yorker, 2011. április 18.
2. Elhangzott 2015. április 23-án, a XXII. Budapesti Nemzetközi Könyvfesztivál megnyitóján.
3. Regényeit egyes kritikusok már a posztmodern végeként, a poszt-posztmodern irodalom beköszön-
téseként olvassák. Lásd pl. Stephen J. Burn: *Jonathan Franzen at the End of Postmodernism*. Continuum, London–New York, 2008.
4. Jonathan Franzen interviewed by Stephen J. Burn for The Art of Fiction, No. 207, The Paris Review, 2010. No. 195. Magyarul részletek, Karádi Éva fordításában: Magyar Lettre Internationale, 2015. 96. szám, 1.
5. Lásd remek esszéketét: *Consider the Lobster and Other Essays*, 2005.

A MÚLT ARCAI ÉS A JELEN HARCAI

Romsics Ignác: *A múlt arcai. Történelem, emlékezet, politika*

■ Romsics Ignácot a 20. századi magyar történelem, azon belül is a Horthy-korszak kutatójaként és szakértőjeként tartja számon az olvasók többsége. Munkásságának alapos ismerői azonban jól tudják, hogy érdeklődése ennél jóval kiterjedtebb. Az ún. bethleni konszolidációról közzétett áttekintése (1982), Bethlen Istvánról írott nagy sikerű életrajza (1991) és az ugyancsak több kiadást megért 20. századi magyar története (1999) mellé méltán odatehető a közép- és kelet-európai nacionalizmusok és etnikai konfliktusok 19–20. századi történetéről készített monográfiája (1998), valamint a modern magyar történetírás historikumának nemzetközi keretekbe ágyazott elemzése (2011). És oda tehető legújabb, az ideai könyvhétre megjelentetett tanulmánykötete is, amely a magyar történelem kilenc folyamatosan vitatott eseménye/személye köré konstruált és többnyire még napjainkban is konstruálódó diskurzusát mutatja be.

A kilenc tanulmány időhorizontja több mint ezer évet fog át: a kezdő tanulmány a magyarok eredetével, az utolsó Horthy Miklós megítélésének változásai-
val foglalkozik. A közbeeső korszakokból négy személy és három esemény emlékezetét vizsgálja: Szent Istvánét, Dózsa Györgyét, Bethlen Gáborét és Martinovic

Ignácét, illetve Mohácsét, az 1867-es kiegyezését és Trianonét.

A Szent Istvánról, Dózsáról és Bethlen Gáborról írott tanulmányok két világosan elkülönülő részből állnak. Az elsőben a történetírás mai álláspontjának megfelelő képet nyújt a szerző szereplőiről, a másodikban pedig azt vizsgálja, hogy a múlt tág értelemben felfogott reprezentációi – a történetírás mellett tehát a különböző művészeti ágak és a publicisztika is – az egymást követő korszakokban milyen értelmezésekkel álltak elő, s hogy a mindenkor politikai akarat ezek közül melyeket preferálta és illesztette be emlékezeti kultúrájába és identitásépítő törekvéseibe. A másik hat tanulmányban ezzel szemben az egyes témák historiográfiájára koncentrált, és a kronológiai elvet érvényesítette. A kilenc tanulmány egyike – a Horthyról írott – 2007-ben, a többi 2013–2014-ben készült, s mindegyik – a Szent Istvánról foglalkozó éppen a *Korunkban* – megjelent már előzetesen, noha többnyire rövidített formában.

A kötet egyik legfontosabb tanulsága a magyar kulturális közösség történelmi emlékezetének nagyfokú variabilitása. A szerző szerint, aki vizsgálódásainak általánosítható tanulságait a könyv bevezetőjében foglalta össze, ennek egyik legfontosabb oka magának az emlékezésnek

a természete, amely individuális és kollektív formájában egyaránt szélsőségesen szelektív és markánsan szubjektív. Az egyéni és kollektív élethelyzetek által meghatározott percepciók különbözősége különösen szembeötlő a közelmúlt eseményeinek és alakjainak, például Trianon okainak vagy Horthy Miklós történelmi szerepének a megítélésekor. „Azok a tulajdonos rétegek – állapítja meg Romsics –, akiknek a vagyonát az 1919-es kommün alatt részben vagy egészben kisajátították, továbbá azok a kisemberek, akik bármilyen – vallási, nemzeti, személyes – okból szembekerültek a diktatúrával, megmentőjüket látták benne. A keresztény-nemzetinek nevezett új rendszer demokratikus és kommunista ellenzékének köreiben viszont, amelyek tagjait az 1919–20-as fehérterror, a numerus clausus és az internálások sújtották, országvesztőként és véreskezű gyilkosként gondoltak rá.” (9.) Dózsa, Bethlen Gábor és Martinovics történelmi szerepét ma már jóval egységesebben és kiegyensúlyozottabban látjuk, ám a maguk korában őket is nagyon ellentétesen ítélték meg kortársaik. Bethlen Gáborban például a 17. századi magyarok – vallásuktól, lakóhelyüktől és társadalmi pozíciójuktól függően – vagy az isteni gondviselés által kijelölt államférfit, vallási és nemzeti szabadsághóstit láttak, vagy a keresztény kultúrát pusztító, hitét és fajtáját eláruló s önös érdekből még a török hatalmi érdekeket is kiszolgáló Antikrisztust.

A kortársi, más néven kommunikatív emlékezet 80-100 év után átadja helyét a kulturális emlékezetnek (Jan Assmann), amely többé-kevésbé azonos azzal, amit régebben történelmi tudatnak neveztünk. Előbbitől eltérően ez nem spontán, hanem az állam vagy más intézmények/szervezetek által tudatosan ápolta és ébren tartott múlt- és egyben önértelmezés. Ennek kialakítására és fenntartására szolgálnak a különböző emlékművek és emléknapok, múzeumok és könyvtárak, szimbólumok és ritusok s persze a művészeti és társadalomtudományi alkotások széles skálája.

A kulturális emlékezet vagy történelmi tudat egyik legfontosabb alakítója a történetírás. A történészek sokáig azt gondolták, hogy képesek a múlt pontos rekonstruálására. Napjainkra azonban ez a hit alaposan megrendült; a posztmodern teoretikusok szerint a történészek

történelme nem vagy alig különbözik a különböző művészi vízióktól. Korábbi írásaihoz és előadásaihoz hasonlóan, melyek közül a Mindentudás Egyetemén elhangzott 2002-es okfejtése a legemlékezetesebb, Romsics ezúttal is realistának nevezhető ismeretelméleti pozíciója mellett érvel. Vagyis elfogadja, hogy bizonyos mértékig az amatőr emlékezőkhöz hasonlóan a történészek is foglyai korukból és helyzetükből adódó előítéleteiknek. Az érdekeltség nélküli megismerés vágya, vagyis az igazság folytonos keresése, ami hivatásetikájuk alapja, valamint a szakma módszertani szabályainak ismerete és betartása azonban olyan tudás létrehozására képesíti őket, amely tárgyilagos, adatokkal igazolt és mentes a szélsőséges szubjektívizmustól. Ez – írja – „akár a legvitatottabb történelmi problémák esetében is lehetővé teszi konszenzuális álláspont kialakítását”. (12.) Példái közül, melyeket állításának igazolására felhoz, legmeggyőzőbb a mohácsi csatavesztés, amelynek okaival kapcsolatban még az 1960-as és 1970-es években is nagyon különböző álláspontok forogtak közkezen. Az 1980-as évekre azonban lényegében elfogadottá vált, hogy a vereség az Oszmán Birodalom többszörös túlereje miatt elkerülhetetlen volt.

A történészek mellett fontos alakítói a történelmi tudatnak a különböző művészetek, a történelmi publicisztika s természetesen az állami emlékezetpolitika. Utóbbinak éppen az elmúlt években nagyon markáns jelei mutatkoztak Magyarországon. Bethlen István várbeli szobrának a felavatása mellett erre utal az 1944-es megszállási emlékmű felállítása a Szabadság téren, a Parlament előtti Kossuth tér nemrég befejezett átrendezése s a különböző helyeken felállított Horthy-szobrok. Ezekkel a jelenségekkel Romsics érdemben nem foglalkozik. Mindössze annyit jegyez meg, hogy lényegük „a polgári radikális, agrárszocialista és szociáldemokrata hagyományvilág háttérbe szorítása, illetve elhalványítása s az annak idején politikai ellenfelüknek számító konzervatív, sőt alkalmanként jobboldali radikális irányzatok rehabilitálása és emblematisztikus alakjainak az előtérbe állítása és példaképpé emelése”. Más írásából azonban lehet tudni, hogy ebben az ügyben is árnyalt, differenciált álláspontot képvisel. A várbeli Bethlen-szobor és a Kossuth téri Tisza-szobor felállításával

egyetért, a Szabadság téri emlékmű üzenetét azonban félrevezetőnek és önfelmentőnek tartja. Vagyis nem a konzervatív hagyomány felmutatását, hanem a történészek történelmének a semmibevételét és a nyilvánvalóan hamis értelmezéseket tartja ártalmasnak.

A kötet tanulmányaiból egyértelműen kitűnik, hogy a jobb- és baloldali emlékezetpolitikák harca korántsem 2010 után kezdődött. A 16–17. századi nemzeti katasztrófák, a megosztottság és a török elleni összefogás Habsburg-párti és nagyrészt katolikus interpretációi, illetve a református és törökpárti értelmezések már a 17. század elejére két olyan egymással polemizáló metahistóriává álltak össze, amelyek a magyar történetpolitikai gondolkodás tartós dualizmusának vetették meg az alapját. A 19. század végén és a 20. század elején ezekre a „kurucosnak” vagy „labancosnak” nevezett sémákra épült rá a dualizmus kori Magyarország demokratizálására törekvő baloldali irányzatok „osztályharcos” múltképe, amelynek emblematikus alakjai nem a szentek és a nagy uralkodók, hanem a mindenkori status quóval szembe forduló lázadók, Dózsa, Martinovics, Táncsis és Petőfi voltak. Ez az 1945 után részleteiben is kidolgozott történelemkép az államszocialista időszak emlékezetpolitikájának olyan alapjává vált, amely minden más értelmezés felmutatását kizárta vagy legalábbis megnehezítette. Ismeretes, hogy a negyedszázaddal ezelőtti rendszerváltás eltávolította a kifejezetten kommunista jellegű szobrokat és emlékműveket. Ezek egy része ma megte-

kinthető a budaörsi szoborparkban. Azt lehetett hinni, hogy a múlt államilag irányított újragondolása ezzel befejeződött. Az elmúlt két és fél évtized fejleményei azonban bebizonyították, hogy korántsem ez a helyzet. A bal- és jobboldali múltképek egymás kiszorítására törekvő harca folytatódik, amit Romsics rezignált sajnálattal vesz tudomásul. Úgy véli, hogy ez a harc „[m]egfoszt bennünket a nemzeti múlt átélésének közös élményétől, hitelteleníti a történelemoktatást, s tartósan roncsolja a nemzet más, külső tényezők által gyengített kohézióját”. Ez pedig nemcsak emlékezetpolitikai, hanem társadalmi szempontból is nemkívánatos következményekkel járhat. „Könnyen bekövetkezhet – figyelmeztet –, hogy az ifjabb generációk évekre, sőt évtizedekre olyan ideológiák befolyása alá kerülnek, amelyeknek a rendszerváltás szellemi-etikai alapjául szolgáló humanista embereszményhez és demokratikus világfelfogáshoz nagyon kevés vagy éppen semmi közük sincs.” (17.)

Vajon észreveszik-e, s ha igen, komolyan veszik-e Romsics figyelmeztetését? A könyvheti beszámoló szerinte az olvasók talán igen: *A múlt arcai* – a sajtó tanúsága szerint (is) – a vásár egyik sikerkönyvének bizonyult. Az emlékezetpolitika „hivatásos” alakítói viszont aligha. Ők ugyanis más szempontokat követnek – kimunkált céltudatossággal alkalmazkodva a hatalom megszerzésére vagy megtartására törekvő politikusok elvárásaihoz. Mint ahogyan tették ezt mindig a történelem folyamán.

Kovács Kiss Gyöngy

ÚJABB BÚVÓPATAKOKAT FELTÁRÓ MÉLYFÚRÁSOK

Rainer M. János (szerk.): *Búvópatakok – mélyfúrások*

■ Jelen kötet egy 2011-ben elkezdett kutatási projekt befejező része. 2011 decemberében kormányzati döntés nyomán jogutód nélkül megszűnt az 1956-os Intézet, illetve annak feladatait az Országos Széchényi Könyvtár hatáskörébe helyezték, munkatársainak egy része a nemzeti

könyvtár alkalmazottja lett. Ebben a formában indította el az intézet a Búvópatakok projektet, amelynek tárgya a konzervatív-jobboldali politikai ideológia, gondolkodás és értékrend, valamint az ezt hordozó csoportok útja 1945-től. A projekt kezdete óta három kötetben tették